

НЕОЛИБЕРАЛНИТЕ ПРОГРАМИ НА ЮГ ОТ РИО ГРАНДЕ И ТЕХНИТЕ АЛТЕРНАТИВИ

Елеонора Пенчева¹

През последните петнайсетина години процесът на транснационализация на латиноамериканските икономики става все по-сложен, включително и заради променящата се роля на държавите на международната арена. Споровете за неолибералните стратегии, методите на тяхното прилагане и резултатите от действието им стават все по-ожесточени, особено с настъпването на световната криза. Основната причина за това е нееднозначната оценка за икономическото развитие на националните икономики в Централна и Южна Америка.

Неолибералните практики в Латинска Америка

Както е известно, богатите индустриалци и част от деловите среди, свързани с международните организации и транснационалните корпорации (ТНК), дълги години подкрепяха еднозначно неолибералния курс, който им осигуряваше добри печалби. Днес обаче, и те са загрижени сериозно за богатството и просперитета си. Значителна част от местните производители и политици признават негативите от прилагането на неолибералните стратегии и смятат, че малките успехи трябва да са и достатъчно трайни, за да се превърнат в по-големи, по-стабилни и рентабилни за икономиките от региона. С риск да бъдат обвинени, че се опитват да „саботират“ естествения процес на глобализация, те търсят изход от проблемите чрез дистанциране от изискванията на глобалния пазар и полагане на повече грижи за националния и регионалния. Групата на малкия и средния бизнес, често определяна като „радикална“, също не приема неолибералните реформи, които, вместо да осигурят устойчиво развитие и нови работни места, водят до увеличаване на бедността в региона. Възможностите и за противопоставяне обаче са незначителни и не влияят върху общите тенденции в региона.

---

¹ Доц. д-р в Югозападния университет „Неофит Рилски“, Благоевград.

Разрастващата се мизерия и незначителният брой преуспяващи членове на южноамериканските общества увеличават драстично неравномерното разпределение на печалбите. Това е основание за по-голямата част от гражданите да смятат, че неолибералният курс, прилаган по досегашния начин, е обречен на провал. 45% от икономически активното население в Латинска Америка печелят едва по две евро на ден. Над 45% от националното богатство в региона пък е притежание на 10% от най-богатите фамилии. Но, проблемът не е само в икономическото неравенство. Двойният резултат от глобализацията, както изтъква един от известните съвременни френски геополитици Паскал Бонифас, е както в задълбочаващата се пропаст между бедните и богатите, така и във възможността на бедните “да бъдат по-добре информирани за състоянието на нещата”, като “не е сигурно, че те още дълго ще приемат и ще се примиряват със статуквото”[1].

На практика, латиноамериканските държави контролират само малка част от националните си богатства и разполагат с незначителни (или никакви) финансови възможности за да развиват и модернизират икономиките си. Утвърждава се мнението, че налаганият неолиберален икономически модел облагодетелства само богатите държави, притежаващи финансови и икономически ресурси за да участват в глобалния пазар и да печелят от това. Страничният ефект на тези печалби за по-голямата част от света обаче, е затъването му в бедност и мизерия, въпреки предлаганите от видни световни икономисти, финансисти и политици рецепти за изход от ситуацията. В тази връзка, все повече латиноамерикански политици поставят под съмнение ефективността на срещите в Давос, където, от 1971 насам, се разглеждат и решават икономическите проблеми на света.

Към това мнение се придържат и редица специалисти от международните икономически и финансови организации. Джоузеф Стиглиц, носител на Нобелова награда за икономика през 2001, вицепрезидент на Световната банка, а после неин главен икономист, признава погрешните рецепти за икономическо и социално развитие на Международния валутен фонд (МВФ). Много от държавите в региона страдат от рецесии, депресии и кризи, някои от които, твърди Стиглиц, напомнят за Голямата Депресия от 1929. Обещанията на западните стратегии на реформите за “невиждано досега благосъстояние”[2], се превърнаха в “безпрецедентен провал”, смятат на свой ред немалко латиноамерикански икономисти[3]. Най-сериозната причина за кризите в развиващите се икономики е фактът, “че Западът налага глобализацията, подсигурявайки си неравномерно разпределение на печалбите, за сметка на развиващия се свят. Един от начините за това – продължава Стиглиц – е

отказът на индустриално развитите държави да отворят пазарите си за стоки, произведени в развиващите се страни... като същевременно настояват тези страни да отворят пазарите си за стоки от богатите държави”[4]. От години се пренебрегва стремежът на латиноамериканските страни да се отчитат националните особености, възможности и желания. Драстичното разминаване между обещания и резултати постоянно генерира недоволство и социални проблеми в региона.

От времето на Доктрината Монро (1823), американската администрация не е преставала да декларира, че желае обединението на двете Америки, включително чрез “Политиката на добрия съсед”, прокламирана от Франклин Рузвелт през 30-те години или програмата “Съюз за прогрес” на Джон Кенеди. През 70-те години започват дискусиите за Нов икономически ред, който да даде шанс на Юга да се доближи по-близо до Севера. Идеята угасва в Канкун, Мексико, през 1982, когато САЩ, в лицето на президента Рейгън, отказват да подкрепят програмите на развиващите се държави за „нов икономически ред”. Нищо чудно, че последните приемат със скептицизъм всяко поредно обещание на Вашингтон за глобално развитие и глобални успехи.

До средата на 80-те, САЩ нерядко защитават икономическите си интереси в Латинска Америка и региона с помощта на ЦРУ. Неговите агенти успешно “решават” редица политически кризи там. Във финансовите проблеми пък се намесва МВФ, който защитава най-вече стабилността на държавите-донори. Демократичните процеси в региона от края на 80-те години, увеличават несигурността за чуждите капитали, поради страха от установяване на ляворадикални режими. След като тези промени са “избегнати”, на държавите от региона се предлагат неолибералните програми. През 90-те години те позволяват всеобхватен поглед и контрол във всички области от живота на развиващите се страни.

Прилагането на плановете “Бейкър”, “Брейди” и “Карибската инициатива” временно отклоняват общественото мнение от проблемите, но продължават да не ги решават. Нарастващата безработица и мизерия правят масите недоверчиви към обещанията на политиците. “Пазарната икономика – отбелязва в тази връзка Джоузеф Стиглиц – се оказва нещо по-лошо, отколкото предричаха дори местните комунистически лидери”. През последните 20 години, икономическите стратегии в Латинска Америка показаха, че не са в състояние да се справят с бедността, следователно, констатира Стиглиц, глобализацията “не може да осигури и устойчивост”[5]. Според специалисти на Икономическата комисия за Латинска

Америка и Карибския басейн към ООН (ИКЛАК) средният показател за развитие на Латинска Америка и Карибския басейн, през периода 1950-1980, е 5,5%, а през 90-те спада до 3,2%. Причината е в т.нар. “летящи финансови пазари”, характеризиращи макроикономическото управление на глобалната икономика, които могат успешно да се “приземят” в някоя държава от региона само ако тя жертва за целта част от суверенитета си[6].

Опитът на Боливия

Широкото отваряне на националния пазар в Боливия става през 1993, когато на власт идва седемдесет и две годишния Гонсало Санчес де Лосада, чикагски възпитаник и привърженик на либералния модел[7]. Той променя законодателството (с което ликвидира завоеванията на революцията от 1952) и приватизира двете най-важни за страната фирми: КАМИБОЛ (водеща в производството и износа на олово и волфрам), както и най-старата петролна компания Standart Oil Co[8], създадена през 1937. Въпреки че правителството реализира препоръките на МВФ, (в името на бъдещото стабилно развитие на страната), икономически растеж няма. Оцеляването на населението се дължи на факта, че около 54% от семействата се подпомагат и издържат от валутните постъпления на работещите им зад граница роднини. Правителството засилва мерките за сигурност срещу непрекъснато разширяващите се протестни действия. Стига се до кървави сблъсъци[9], като, по официални данни, жертвите в само един от тях са 70, а независими източници съобщават за над 300 загинали[10].

Приватизацията и дестабилизацията на Боливия продължава и при следващия президент Карлос Меса. На дневен ред идва петролната компания YPFB, национализирана по време на революцията от 1952[11]. Този акт провокира нови протести и стачки. Меса не изпълнява обещанието си да стане президент-реформатор. Проблемите с опозицията се задълбочават. През следващите години стандартът на живот в страната продължава катастрофално да пада, безработицата се увеличава, а с нея и бедността (през 2001, под чертата на бедността живеят 58.6% от боливийците)[12]. Решението на правителството да въведе 12.5% данък върху работната заплата, за да закърпи бюджетния дефицит, водят до нова вълна от протести и до поредните жертви.

Новото правителство на Боливия – на Уго Бансер Суарес[13], също обещава икономическа стабилност, война с бедността и демократизация. То продължава приватизацията, като стига до обществената водоснабдителна система в

Кочабамба, която продава на международната корпорация "Aguas del Tunari". Тя пък веднага удвоява цената на водата[14]. Следва нов взрив от протести. През април 2000, Боливия намалява финансовите инвестиции, съзнавайки, че не може да ги възстанови в срок. В резултат, бюджетният дефицит от 3,9 %, през 2000, нараства до 9,2 %, през 2002. Външните задължения към внесените стоки достигат 306%, през 2002[15]. Кризата става причина външните инвеститори да ограничат и дори да откажат обещаните на страната средства. Финансовата нестабилност принуждава Уго Бансер да обяви извънредно положение и да разгонва протестиращите срещу неолибералната политика с полиция и войска[16]. Боливия става поредното доказателство, че развитието с "икономики на кредит" не е сериозна инвестиция в бъдещето на държавите от региона.

Кредитната зависимост води до постоянни кризи, защото средствата, необходими за модернизация и преустройство на икономиката, са недостатъчни (в сравнение с вложенията в тази област на ТНК), а заемите трябва редовно да се връщат на чуждите банки. Сумите по обслужване на дълговете принуждават правителствата да икономисват от фондовете за образование, здравеопазване, култура, изследвания и закупуване на нови технологии. Така, пожеланията за развитие и по-висок стандарт остават само на предизборните плакати. В опитите си да намалят натиска на чуждите фирми, правителствата търсят решение на финансовите си проблеми в дискусиите на Шестия Световен Социален Форум (24-29 януари 2004), провел се в столицата на Венесуела, Каракас[17]. Там се разглеждат възможностите за разширяване на сътрудничеството с Русия, Китай, както и с държавите в самия субрегион.

Развитието на ситуацията в Аржентина и Бразилия

Основание за недоволство срещу неолибералните стратегии дава и нарастващата мизерия в Аржентина. При управлението на президента Карлос Менем, приватизацията в страната се сочи за пример на останалите държави от региона. Шумно афишираните успехи обаче, се оказват повече от скромни и съвсем краткотрайни. Държавата е изтощена от приватизационните сделки. Ужасяващ е фактът, че за три години (1999-2002) в провинция Мисионес от недохранване и болести са починали 166 деца[18]. При това, по официални данни, провинцията е чак на 9 място по детска смъртност в Аржентина. Местните власти обвиняват правителството, че през последните месеци на 2002 в Мисионес не са получавали никакво мляко и то в една страна, където буквално на всяка поляна пасат крави. По

данни на Статистическия институт на Аржентина, през януари 2003, 57,5% от населението на страната живее в нищета, като за една година бедните са се увеличили с 9,1%, а цените са нараснали с 40%. Перспективите на неолибералните програми не са обнадеждаващи, неслучайно малко преди да напусне поста си, президентът Едуардо Дуалде (2002-2003) съгласува със своя наследник Нестор Кирчнер (2003-2007) и подписва решение за създаване на държавна авиокомпания, с надеждата държавата сама да управлява този бизнес[19]. Нарастващото недоволство в страната принуждава Кирчнер, в реч пред Конгреса, през март 2004, да призове отново международните организации да преразгледат, заедно с държавите-кредитори, съществуващите договори по изплащането на външния дълг. Той заявява, че Аржентина няма да изплаща външния дълг “на всяка цена”, защото това означава младите аржентинци да отложат плановете си за образование, лечение, жилище и работа за далечното бъдеще[20]. Година по-късно, за да бъдат защитени националните интереси, президентът призовава гражданите да бойкотират британско-холандската компания Shell, която увеличава с 4% цената на бензина. Бойкотът засяга и компанията Esso. Подкрепяйки призива на президента, испанската компания “Persol YPF” и бразилската “Petrobras” заявяват, че няма да променят цените си в Аржентина[21]. През март 2006, правителството решава да анулира договора с международната компания „Aguas Argentinas”, приватизирана по времето на Карлос Менем (1989-1999) като водоснабдяването се връща под контрола на държавата. Принципите на т.нар. свободна търговия биват подложени на остра критика от президента Кирчнер, който оспорва тезата за наличието на един единствен път към благополучието и процъфтяването на народите, посочвайки, че на теория интеграцията в глобалната икономика би трябвало да ликвидира диспропорциите в развитието на Аржентина, но до този момент политиката на свободния пазар само увеличава външния дълг на страната.

До август 1998, темповете на развитие в Бразилия са минимални, но икономиката и се сочи като успешна, заради приватизационните сделки (през юли 1998, телефонната компания “TeleBras” е продадена за 19 млрд. долара). Според експертите обаче, отказът на САЩ да и отпуснат, през същата година, 5 млрд. долара поражда неувереност у чуждите инвеститори и забавя новите инвестиции. Златните резерви на Бразилия намаляват до 36 млн. долара, а последвалите със закъснение два транша на МВФ вече не могат да спасят страната. През 1998, правителството е принудено да приеме поставените му от Фонда изисквания, но ситуацията не става по-лека, защото междуременно погасяванията по външния дълг са нараснали до 59 млрд. долара.

Ролята на Международния валутен фонд

Повечето латиноамерикански страни традиционно демонстрират недоволство от начина, по който се развиват отношенията им с МВФ. Управлението на външния дълг през 80-те години е свързано с твърде високи лихвени проценти и обвързване на националните валути към долара. Тази схема обаче се проваля в Аржентина. Неработеща се оказва строгата монетарна политика, провеждана от председателя на Федералния резерв на САЩ Пол Уолкър, което се признава и от самите експерти на МВФ[22]. Новите заеми само увеличават износа на национални капитали зад граница и засилват нестабилността на развиващите се икономики.

Мнозина анализатори разглеждат МВФ като своеобразен “надзирател” на световната икономика. В тази връзка, както отбелязва „Файнешъл Таймс”, Фондът би трябвало да предвижда и неутрализира предкризисните ситуации, имайки предвид почти абсолютната му власт в делата на държавите-длъжници. Последните, от своя страна, могат да водят “собствена” финансова и икономическа политика, само ако тя съвпада със “жизненоважните стратегически цели на САЩ”[23]. Имайки предвид различните жизнени стандарти, икономически и финансовите ресурси, “стратегическите цели” на бедните държави стават трудно изпълними. Дори когато някои от тях превръщат долара в национална валута (Еквадор и Салвадор), жителите им продължават да ги напускат, за да търсят препитание в чужбина. Само през 2001, еквадорците, работещи зад граница са изпратили в страната си суми, надхвърлящи приходите от износа на банани, скариди, кафе и какао.

Недоверието към МВФ в развиващите се държави от региона се основава на различните визии на местните управляващи за неговата стратегия. Латиноамериканските правителства отбелязват неотстъпчивостта на емисарите на Фонда и ненавреме отпусканата помощ. Те очакват да бъдат решавани в сравнително дългосрочен план собствените им финансови проблеми, докато помощта от МВФ реално е насочена към стабилизиране на глобалните финансови пазари. Разминаването между очакванията и реалността поражда разочарование от съвместната дейност, което се прехвърля върху международните организации въобще, като причина за всички злини. Впрочем, под натиска на световното обществено мнение, МВФ понякога бива принуден до прави отстъпки на своите длъжници. Така, през 1998, ураганът „Митчел” отнема живота на 9000 никарагуанци и оставя без покрив 2 млн. души, а загубите се изчисляват на 10 млрд. долара. След

обвиненията, че МВФ и Световната банка се отнасят към Никарагуа като към някакво диво африканско племе, емисарите на фонда обещава да опростят 2/3 от дълга, редуцирайки го до 150 млн. долара[24]. Въпреки това, и днес под чертата на бедността живеят 80% от никарагуанците. В същото време, в чужбина работят 800 хиляди души, които издържат семействата си, останали в страната. Според експертите, сумата която изпращат у дома, е около 300-400 млн. долара годишно[25]. Световната криза обаче принуждава САЩ да експулсират много латиноамерикански емигранти обратно в родината им, което създава огромно социално напрежение.

В същото време, програмите, които лансират латиноамериканските правителства, невинаги могат да се реализират на практика. Първото десетилетие на новото хилядолетие показва, че в развиващите се държави глобалните ТНК продължават да имат решаващата дума пред местните управляващи. Това споделя и президентът на Хондурас Мануел Селая, който в едно интервю от май 2007 признава, че не управлява страната, а “просто има някакви задължения към нея”. Хондурас, твърди президентът, се управлява от “собствениците на големите медии и групите, които държат икономическата власт. Те задоволяват частните си интереси; експлоатират политическите и социалните проблеми на обществото” [26] . През август същата година, в Хондурас се провеждат масови демонстрации срещу неолибералния икономически модел на “развитие”, договора за “свободна търговия” със САЩ, нарастващата безработица, младежката престъпност, екологичните проблеми и дискриминацията на жените и коренното индианско население[27]. Така Хондурас се оказва поредната държава, в която шансовете на местното правителство да изпълни предизборните си обещания са минимални.

Външната намеса и вътрешната реакция

Откровената намеса на външни сили във вътрешните работи на развиващите се държави е стара практика, променяща само формата или фасадата си. За пореден път го доказва развитието на ситуацията в Боливия. През май 2006, президентът Ево Моралес пристъпва към национализиране на природните ресурси и подписва закон за повишаване данъците на чуждите петролни компании. Боливийските латифундисти (т.е. едри земевладелци), чиито икономически интереси са засегнати от тези решения, се обявяват срещу действията на президента. Недоволството се трансформира в открити претенции за отделяне на областите, където се добива и преработва петрол. В резултат от опитите си да

провежда национална стратегическа политика, Боливия се оказва пред опасността да изгуби териториалната си цялост. Местните лидери настояват за създаване на автономни окръзи. Искането им обаче не получава подкрепа от индианското население, за сметка на това е подкрепено от посланика на САЩ[28]. Много от представителите на интелигенцията в страната и извън нея се обявяват в защита на териториалната цялост и в подкрепа на решенията на президента, като сред тях са аржентинският скулптур Адолфо Перес Ескивел, гватемалската правозащитничка Ригоберта Менчу, бразилският архитект Оскар Нимаер, уругвайският писател Едуардо Галеано, френският публицист Игнасио Рамоне. Създаден е интернет-сайт, където се събират подписи в подкрепа на възванието “Ние сме с Боливия”[29]. В същото време, латиноамериканските медии започват да дискутират “плана за “балканизация” на региона”, за чиито автор е нарочен американският геополитик Збигнев Бжежински[30]. Посочва се, че раздробяването на неудобните държави, пречещи за реализацията на Зоната за свободна търговия в Америка (ALCA), може да се окаже успешна стратегия срещу опитите за регионално икономическо обединение на латиноамериканските държави.

Когато през май 2001, уругвайският президент призовава американския Конгрес да подкрепи предложението на Джордж Буш за създаването на ALCA, опозицията определя поведението му „национален позор”[31]. През декември 2003 г., в страната се провежда общонароден референдум. Той не поставя открито въпроса за приватизацията – формулировката е “да се приеме или не закон за допускане на ТНК-капитал в държавните петролни компании”. Срещу закона за приватизацията гласуват 62,18% от уругвайците[32]. Тази позиция се диктува от растящата безработица и безнадеждността, станали причина за необичайния ръст на броя на самоубийствата (средно по 40 случая на всеки хиляда души). Затова в протестите срещу неолибералната политика се поставя и искането новият световен ред да се основава на общочовешките ценности, а не само на икономическата целесъобразност.

Срещу договора за свободна търговия със САЩ протестира и Конфедерацията на индианското население в Еквадор. Тя настоява той да не се подписва, независимо от решението на Перу и Колумбия да го подкрепят[33]. Президентът Алфредо Паласио не съумява да се справи с тази поредна проява на т.нар. „индианско възраждане”. Впрочем, той не успява да се пребори и със законодателите, блокиращи провеждането на Конституционната асамблея, за което настоява опозицията. През февруари 2005, Движението Пачакутик (политическо

крило на Конфедерацията на индианското население) разпространява декларация, в която настоява новия президент Луисо Гутиерес да направи нужното, за да се справи с политическата криза в страната: "Сегашната президентска система на управление е в колапс и не може да осигури националното развитие, затова ни е нужна незабавна политическа реформа"[34]. През януари 2006, е проведена първата Среща на индианските лидери в Латинска Америка. Става все по-ясно, че индианците се опитват да вземат съдбата си в свои ръце. Те вече не са апатични и покорни, както в миналото, и искат да участват в политическото, социалното и икономическо развитие на своите страни. След избухналия бунт, Гутиерес подава оставка и напуска Еквадор[35]. Междувременно, индианците оказват натиск върху еквадорското правителство да спре преговорите със САЩ за включването на страната в ALCA. Вредните екологични последици от експлоатацията на петролните находища в провинция Напо, където са най-големите съоръжения на компанията «Petroecuador», пък стават причина местното коренно население да протестира срещу дейността на компанията, която, освен че съсипва земята, не му предоставя дори минимална част от приходите си. Демонстрантите настояват (февруари 2006) за справедливост и обявяват обща стачка докато правителството не отдели 40 млн. долара за строителството на две шосета и летище в региона[36]. На 22 март 2006, в Еквадор е обявено извънредно положение, като забраната за стачки и демонстрации и въвеждането на комендантски час включва пет от централните провинции и няколко кантона. Преговорите между Еквадор и САЩ за ALCA са замразени.

В президентските избори през ноември 2006, срещу мултимилionера и бананов магнат Алваро Нобоа, който защитава "неолибералните идеи", се мобилизира почти цялото индианско население на Еквадор. Както подчертава председателят на Движението Пачакутик Хилберто Талаула, индианците не искат властта да се окаже в ръцете на "поредния олигарх, представляващ интересите на САЩ"[37]. В крайна сметка, за президент е избран лявоориентираният местен политик Рафаел Кореа. Поредният президент, с „неприемлива“ за Белия дом ориентация, многократно подчертава, че не е марксист, макар да приема социалните идеи на това учение. В интерес на Еквадор обаче, той категорично отказва да подпише нов договор за американската база Елой Алфаро в Манта, през 2008, и нарежда служителите на ЦРУ и ДЕА да напуснат страната. Случайно или не, веднага след това започват военните сблъсъци по границата с Колумбия (една от малкото страни в региона с открито проамериканско правителство).

Продължаването на неолибералния курс от правителството на социалистката Мишел Бачелет в Чили също предизвиква големи протести[38]. При това, става дума за страна, чиято икономика е сред 20-те най-конкурентоспособни в света, изпреварвайки тези на Южна Корея, Испания, Мексико, Аржентина и Венесуела[39]. Въпреки това, бедността и безработицата не намаляват, а реална възможност за образование имат само 43% от населението (според допитване на Галъп)[40]. В същото време обаче, изискванията на глобализацията налагат на ТНК в бъдеще да търсят не само евтина, но и квалифицирана работна ръка. Тоест, образованието става все по-важен критерий и изискване за включване на развиващите се държави в глобалната икономика.

Реформирането на образователната система обаче изисква инвестиции, които десетки развиващи се държави не могат да си позволят. Затова тези страни се нуждаят от диалог с международните финансови организации за решаването на един толкова важен за бъдещето им въпрос. Наличните ресурси за националното образование в развиващите се държави са все по-ограничени и изискванията на световния пазар могат да се покрият само с финансовата подкрепа на глобалните партньори. Иначе порочният кръг на изискванията на глобалната икономика и невъзможността на бедните държави да ги изпълняват ще продължава да води до маргинализацията на все нови държави.

Новото поколение латиноамерикански политици

Сегашната генерация латиноамерикански политици полагат сериозни усилия за да преосмислят мястото на страните си в глобалния икономически ред. Тук е мястото да припомним, че през миналия век свободата и демокрацията бяха ключов елемент от концепцията за държавата на „всеобщото благоденствие“. На тази основа, развитите държави влизат в глобалния пазар с предопределени възможности да са конкурентни и да печелят. В слабо развитите икономики обаче, държавата отдавна е престанала да играе ролята на регулатор между политиката и икономиката. Тази роля е поета от глобалните компании. Държавите са принудени да се конкурират в предлагането на все по-добри данъчни облекчения за чуждите фирми, за да привлекат инвестициите им. В същото време, предоставяйки почти всичките си национални природни ресурси на чуждестранните компании, развиващите се държави трудно могат да разчитат на бърз икономически просперитет.

Националните компании са наясно, че трябва да се превърнат в глобални, ако искат да излязат на световния пазар. Междувременно, докато развиващите се държави са в безизходица или се опитват да реструктурират и модернизират производствата си, ресурсните им капитали стават собственост на глобалните олигарси, чрез недалновидно реализирани приватизационни сделки. Тази политика създава условия за невероятен грабеж и корупция. Получените капитали не се превръщат в национални инвестиции, а продължават да изтичат зад граница. В същото време, държавните институции, които могат да гарантират изпълнението на договорите, правилните инвестиции и необходимата доза национален неутралитет, гарантиращ социалната политика и стабилността, се обявяват за „антиглобални и демодирани” структури.

При всеки опит на развиващите се държави да съхранят определен собствен периметър на действие и да защитят правото си да експлоатират пълноценно своите ресурси, те биват обвинявани в популизъм, привързаност към отживелите времето си социалистически методи и некомпетентност. В подобна, ситуация, все повече латиноамерикански правителства открито заявяват социалната си ориентация, опитвайки се да наложат нова визия за развитието на собствените си страни. Така, натискът на глобалната икономика върху тази на развиващите се страни се възприема като “извиване на ръце”, а понятието “икономически империализъм” все повече се налага в дефинирането на отношенията между северното „ядро” и южната „периферия”, макар за всички да е ясно, че зависимостта вече не произтича от политически или идеологически, а от чисто икономически интереси. Тази фразеология на латиноамериканските политици отразява съвременната ситуация, при която глобалните икономически сили стават определящи за развитието на света, а местните и дори регионалните политически фактори губят позиции и авторитет.

Всичко това задълбочава спора за ролята на държавата и нейните институции, регулиращи икономическите приоритети на развиващите се страни. Сегашната световна криза потвърждава необходимостта от регулираща функция на държавата в пазарната икономика. И сегашното поколение латиноамерикански политици не са единствените, които осъзнават това. Така, френският геополитик Паскал Бонифас подчертава, че пазарът не може да регулира всичко: ”той не може да функционира без стабилни инфраструктури в материалната (пътища, железопътни линии, летища, водопроводи, електропроводи и др.) или в социалната сфера (образование, здравеопазване, обществена сигурност), които почти изцяло са

в правомощията на държавата”[41]. Според него: “В отношенията си с многонационалните компании, държавата запазва правото си на участие, за да определя инвестициите” [42]. Представата за постигане на национален просперитет в развиващите се държави може и да няма „социалистически характер” (особено след провала на социализма в Източна Европа).

Но, виждайки как тоталната приватизация отнема възможностите на развиващите се икономики да станат по-силни, новите латиноамерикански политици искат от държавата да разшири своите функции. С това се свързват възможностите за инвестиции и развитие, образование, здравеопазване, работа, както и надеждата за защита на националните интереси чрез контрол върху собствените ресурси (или поне значителна част от тях).

Последните десетина години показват, че интересите на неглобалните партньори не са приоритет в глобалните стратегии, въпреки безбройните декларации за борба с бедността. Което поражда все по-остри критики от страна на бедните държави. Последните изглеждат все по-малко склонни да се примиряват с обявления за единствено успешен икономически модел, чиито “облаги” почти не достигат до тях. В този смисъл, лявата ориентация на новото поколение латиноамерикански политици показва, че те добре осъзнават с колко тясно пространство за маневри разполагат страните им и колко ограничения налага ултралибералният икономически модел върху бъдещите им национални стратегии. През изминалите десетилетия, разпределението на световните ресурси ставаше с мълчаливото съгласие или неефективния контрол на правителствата на развиващите се държави и днес неизбежният характер на икономическата глобализация поставя тези страни в крайно неблагоприятна ситуация, която новата генерация местни политици се опитва да промени, понякога с радикални мерки.

Лявоориентираните правителства възприемат растящите разлики в доходите като “обществена несправедливост» и все повече са склонни да действат, ръководейки се от принципа, че «освобождението на угнетените е дело на самите угнетени». Според тях, “развитият свят” е възприел като своя идеология глобализацията, докато обеднените маси и бедните държави следва да се ориентират към един подчертано социален модел на развитие, който чисто външно прилича на социализъм. В същото време, те признават неефективността на такива „производни” на социалистическия модел като троцкизма, сталинизма, или маоизма и са убедени, че ако интернационализмът на Сталин е бил в услуга на СССР, днес

проблемите на човечеството се интернационализират “в много по-голяма степен, отколкото през 1848, т.е. по времето на Маркс“[43]. Колкото и да е парадоксално, но след 150 години еволюция, социалистическата идея за обединяване на бедните и онеправданите отново е актуална за прогресивно обедняващия Юг. Поляризацията на богатството и бедността и концентрацията на световните капитали в името на глобалните печалби, принуждава милиони латиноамериканци да се обединяват в името на своята обща (пък макар и малко утопична) цел: победата над бедността.

В същото време, опасенията, че те могат да повторят съветския модел не са основателни, защото условията в Латинска Америка са коренно различни, а и съществуващите ТНК, превърнали се в интегрална част от местните икономики, ограничават възможностите за тотална национализация. В крайна сметка, ако латиноамериканските държави трябва да изживеят “своя социализъм”, докато преоткрият възможностите си да преосмислят националните, регионалните и глобалните процеси, очевидно такава е тяхната съдба, техният исторически опит.

Как гледа външния свят на опитите за реформи

Много от решенията на левите латиноамерикански лидери се посрещат от външния свят с критика и дори с насмешка. Пример за това е предизвикалото ожесточени дискусии решение на Ево Моралес да узакони правото на боливийските индианци да отглеждат и използват за промишлени цели коката, която традиционно се смята от тях за «свещено растение». Според президента, държавата трябва да има право да определя сама своите национални интереси, включително и политиката спрямо коката. Впрочем, режимът на Моралес е обвиняван и заради национализацията на енергийните компании. Самият той обаче оценява предоставянето им в ръцете на чужденци като акт на предателство по отношение на Боливия, който при това е нанесъл голяма икономическа вреда на страната. Според него, подобна политика вреди на суверенитета и националното достойнство на народа и всяко правителство трябва да води справедлива и суверенна, основана на уважение към живота и културата на аборигенното население, политика. Затова «не може да се отнемат на народа собствените му средства за съществуване». Това своеобразно «индианско възраждане», в началото на новото хилядолетие, е неочаквано за Юга и нежелано от Севера, защото оспорва наложеното икономическо статукво в рамките на световния ред.

За много латиноамерикански правителства, социалните (или „социалистическите“) реформи, насочени срещу тоталната денационализация, са

търсене на варианти за едно по-хуманно бъдеще. В началото на XXI век, различните гледни точки за държавата, раздържавяването, суверенитета, зависимостта и решаването на проблемите с бедността, стават все по-непримирими. Затова днес, повече от всякога, е нужно да се опитаме да разберем начина мислене на латиноамериканците.

Липсата на разбиране и нежеланието на „силните“ да отчитат и се съобразяват с проблемите на „слабите“, принуждават латиноамериканските правителства да търсят собствен път за излизане от блатото на бедността. В този смисъл, каквито и да са обвиненията към „популистките“ режими в региона, истината е, че те поставят акцента на съвременната еволюция върху достойнството на човека, правото му на труд, здравеопазване, образование и работа. За тях бедността е не толкова икономически (на фона на милиардите, с които разполага човечеството) а по-скоро морален проблем, предвид изключително трудния засега диалог между „богати“ и „бедни“.

Много латиноамерикански правителства виждат бъдещето на страните си в „отдръпването им“ от глобалния пазар и поставяне на акцента върху реализирането на специфичен модел на регионално развитие. Тоест, невъзможността да се превърнат в глобални партньори днес, ги кара да опитат да се развиват и стабилизират първо като регионални партньори. Регионалното обединение дава шанс за стабилизиране на икономическите им показатели. Това обаче ще означава известно забавяне на процеса на глобализация в региона. В този смисъл, големият въпрос пред латиноамериканските държави е, дали глобалните партньори, гонещи своите свръхпечалби, ще позволят подобно ограничаване на ресурсите, които вероятно отдавна са планирани в стратегиите им.

Един от най-известните латиноамерикански икономисти – професор Ернандо де Сото[44], обяснява необходимостта от време и пространство за латиноамериканските икономики така: “ние от Третия свят се нуждаем не толкова да бъдем икономически “независими” от Запада, т.е. да не бъдем въввлечени в световната търговия или в движението на капитали, колкото да се освободим от него “идеологически”, т.е. да можем сами да решаваме от какво имаме най-голяма нужда. Днес Западният свят живее в реалностите на XXI век, докато ние се намираме много назад – бих казал в XIX век... За да започнем да се развиваме, сме длъжни ясно да определим и обозначим “стартовата си позиция”[45]. През последните 20 години Западът и Югът оценяват различно бедността – за първия тя

е просто неизбежен „страничен ефект“ на неолиберализма, докато за втория е непростима нехуманност в еволюцията на човечеството, с която той не може и не иска да се примири.

Понякога тази реакция е прекалено емоционална, остра, рязка или „недипломатична“ за света на глобалния капитал. В други случаи, държавите влизат в нежелани съюзи (Хондурас и Куба)[46] или формират регионални обединения като Боливарианската алтернатива за страните от Америка (ALBA)[47]. Безпокойство предизвиква и милитаризацията на някои латиноамерикански „демокрации“. Еволюцията на всяко общество обаче, се осъществява на базата на собствения му опит и грешки. Историята показва, че народите на континента сами трябва да се научат да избират най-подходящите личности, които да гарантират успешното развитие на страните им. Така в бъдеще ще могат да се избягват парадоксите, като този с бившия перуански президент Алберто Фухимори, възхваляван от всички, избран за „лице на Латинска Америка“ и сочен като пример за подражание, който по-късно се превърна във „враг номер едно“ на Перу. Или пък със сочения за пример от МВФ Доминго Кавало – авторът на „аржентинското чудо“, по-късно анатемосан заради същото това „чудо“. Впрочем, под въпрос е и, дали прословутият „План Боливар 2000“[48] на Уго Чавес, ползващ се с такава популярност сред бедните слоеве във Венецуела, всъщност не е чиста проба популизъм и трамплин към установяването на диктатура в страната. Много са въпросите, на които гражданите на Юга трябва да се научат да дават правилни отговори, за да вземат след това и правилните стратегически решения.

В същото време е ясно, че развиващите се държави настояват да участват в решаването на собствената си съдба. В един взаимнообвързан свят, където глобалните елити са си присвоили правото да решават от свое име и от името на цялото човечество, Югът иска да експериментира собствени социални модели. Първата крачка в това отношение е САЩ да бъдат изключени от процесите на регионалната икономическа интеграция в Латинска Америка. Отказът от участие в лансирания от Вашингтон проект ALCA, както и от други бъдещи съвместни икономически инициативи, илюстрират новото самочувствие на държавите от региона, стремящи се към свой специфичен път на развитие (за първи път от близо два века насам).

Друга смела стъпка е обединението им около идеята да се самофинансират и така да намалят зависимостта си от международните организации. Основание да

търсят подобно решение им дават кризата в Мексико през 1994, сривът във финансовите пазари на “азиатските тигри” (1996-1997), или икономическият крах в Аржентина, през 2002. Опитът от последните 15 години показва, че големите латиноамерикански държави действително са в състояние да финансират мащабни проекти на континента. Заемите, които Аржентина, Мексико, Чили и Венесуела отпускат на своите съседи са основа за по-отговорно и плодотворно сътрудничество. През февруари 2007, Аржентина и Венесуела създадоха Южноамериканска банка (Banco del Sur), която да противостои на международните финансови институции. Разчита се тя да финансира конкретни сектори в икономиката и създаването на нови производствени мощности на континента.

През май 2008, 12 държави от региона подписаха в Бразилия учредителния договор на Съюза на южноамериканските нации (La Unión de Naciones Suramericanas – UNASUR). Критиците му смятат, че обединението „не е нещо повече от инструмент на „чавизма” или опит на Бразилия да се наложи като хегемон в региона”[49]. В същото време, бързата реакция на UNASUR на кризата в Боливия демонстрира колко ефективни могат да бъдат съвместните усилия. Ако южноамериканските държави обединят решаването на националните и регионалните проблеми, биха могли да направят много за по-устойчивото си развитие и преодоляването на бедността. Бъдещето ще покаже, дали вече са напълно узрели за това.

Експериментът по укрепване и задълбочаване на регионалното начало във финансовата, икономическата и политическата сфери, който вече тече в Латинска Америка може да се окаже успешен, само ако продължи да се реализира достатъчно дълго време. Засилването на регионализма може да се окаже тъкмо онзи процес, от който се нуждаят изтощените от неолибералните експерименти латиноамерикански икономики. Тепърва обаче предстои да видим, как точно ще реагират световните корпорации на този опит за стесняване на глобалното им пространство на действие и свързаното с това ограничаване на техните печалби. Да не забравяме, че световната криза още не е „извадила на светло” преразпределението на световните ресурси между новите глобални собственици.

Битката между корпоративните и държавните интереси в Латинска Америка продължава. Зад идеологическите обвинения в следване на “грешни” модели за развитие стоят различни интереси. Пресечната им точка са държавата и регионалните обединения. Сегашната глобална рецесия илюстрира значението на

регулативните функции на държавата и дава шанс на регионалните обединения да балансират кризите на свръхпазара.

Независимо от използваната терминологията, фактите остават едни и същи: дилемата „свръхпроизводство” и „свръх-глад” съществува. И трябва да бъде решена. В този смисъл, кризата налага не просто диалог между различните икономики и дори не между културите. Необходим е диалог в рамките на цялото човечество, т.е. на единната съвременна цивилизация. -

Ceresole N., Caudillo, Ejercito, Pueblo. Цум. no: Bulletin of Latin American Research. Journal of the Society for Latin American Studies. Oxford, Vol. 21, N 2, April 2002

Ellner Steve, Globalization, macro-economical policies and Latin American democracies, Foreign Relations Inc., Washington, 2002

Esping-Andersen G. (ed.), Welfare States in Transition. National Adaptation in Global Economy, SAGE Publications, 1996

Jaguaribe H. et. all., Brasil. Reforma on coas. Rio de Janeiro, 1990

James Petras, Henry Veltmeyer, 'Latin America Between the Partition and the Revolution', Argentina in the Claws of the Globalization, Kalkedon Publishing House, Eudeba, 2006

Kingstone Peter, The limits of democratization and development in Latin America, Latin American Research Review Vol.41, No.1, New York, 2006

Lowenthal Abraham F., Rediscovering Latin America, Foreign Relations Inc., Washington, 2004

Polanyi Karl, The Great transformation, Copyright 1944, First Beacon Paperback, ed. 1957

Sanches Parga J. Ecuador en el engranaje neoliberal. Nueva sociedad. San Jose, 1993

Пенчева Елеонора, Шансовете на демокрацията в Латинска Америка, София, 2006